

Дзяржаўная ўстанова адукацыі
“Навучальна-педагагічны комплекс
Юрацішкаўскі яслі-сад – сярэдняя школа” Іўеўскага раёна

**З матэматыкай да марфалогіі:
падагульненне вывучанага па раздзеле «Марфалогія і
арфаграфія. Культура маўлення»
(урок беларускай мовы ў 10 класе)**

Сілюк Нона Уладзіміраўна,
настаўнік беларускай мовы і
літаратуры вышэйшай
кваліфікацыйнай катэгорыі

Мэта:

стварыць умовы для замацавання асноўных паняццяў і навыкаў па раздзеле “Марфалогія і арфаграфія. Культура маўлення”.

Задачы:

- садзейнічаць развіццю арфаграфічных ўменняў вучняў, а таксама ўменняў вызначаць марфалагічныя асаблівасці розных часцін мовы, параўноўваць, аналізаваць, аргументаваць уласныя выказванні;
- садзейнічаць развіццю камунікатыўных уменняў, павышэнню агульнай маўленчай культуры школьнікаў.

Абсталяванне: падручнік Беларуская мова ў 10 класе / Г.М.Валочка [і інш.]. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2016; прэзентацыя да ўрока, мультымедычны экран, урывак з відэаспектакля “Паўлінка”, раздатчны матэрыял (геаметрычныя фігуры, заданні, тэст)

Прагназуемы вынік:

Вучні павінны ведаць:

- асноўныя тэрміны раздзела і іх азначэнні, марфалагічныя прыметы розных часцін мовы і іх ролю ў арганізацыі маўлення, разгортванні і стварэнні тэкстаў розных тыпаў.

Вучні павінны ўмець:

- знаходзіць пэўныя моўныя адзінкі ў тэкстах; вызначаць асаблівасці ўжывання моўных сродкаў у тэкстах;
- арыентавацца ва ўмовах камунікацыі; адбіраць моўныя сродкі ў залежнасці ад тэмы і мэты паведамлення.

Ход урока

1.Арганізацыйны момант. Слова настаўніка.

Вядомы рускі класік Леў Талстой пісаў так: “...Ёсць толькі дзве навукі, у карысці якіх можна быць цвёрда перакананым – гэта мова, ці мовы, мастацтва выражаць і разумець розныя думкі, і матэматыка”. Сёння на ўроку, сябры, мы пастараемся зблізіць гэтыя розныя навукі і падчас падагульнення вывучанага па тэме “Марфалогія” будзем гаварыць пра матэматыку. Для стварэння “матэматычнага”настрою на ўроку мовы прапаную выбраць і пакласці сабе на парту любую геаметрычную фігуру.

Як вы лічыце, што нам трэба зрабіць для таго, каб наш ўрок прайшоў цікава, быў прадуктыўным і карысным?

(Успомніць асноўныя паняцці тэмы, знаходзіць словы розных часцін мовы ў тэкстах, рабіць марфалагічны разбор, улічваць марфалагічныя

асабліва сці пры стварэнні сказаў і тэкстаў, працаваць у зададзеным тэмпе...)

2. Праверка дамашняга задання.

Вучням патрэбна было падрыхтаваць адказы на пытанні і заданні (9-17) падручніка на стар. 231; паўтарыць парадак марфалагічнага разбору самастойных часцін мовы.

На слайдзе прапануюцца розныя моўныя паняцці: лексіка-граматычныя разрады назоўнікаў, ступень параўнання, амонімы, формы дзеяслова, лік, корань, службовыя часціны мовы, лічэбнік, разрады прыметнікаў, мнагазначнае слова, гук, займеннік.

Патрабавалася назваць толькі тыя з іх, якія адносяцца да раздзела “Марфалогія”, і даць ім азначэнне.

(Лексіка-граматычныя разрады назоўнікаў, ступень параўнання, формы дзеяслова, лік, службовыя часціны мовы, лічэбнік, разрады прыметнікаў, займеннік.)

Выпісаць з прапанаваных тыя, якія сустракаюцца і ў матэматыцы?

(Вучні выпісвалі лік, корань, ступень).

Скласці з гэтымі тэрмінамі сказы ў кантэксце матэматычным і мовазнаўчым.

(Лік 123 дзеліцца на 3. Назоўнік вароты не мае формы адзіночнага ліку. Ступень – гэта паўторнае множанне ліка на самога сябе. Не ўсе якасныя прыметнікі ўтвараюць форму ступеняў параўнання. Корань у слове вада – вад-. Корань з 25 роўны 5).

3. Абагульненне паняццяў і правіл па тэме, вызначэнне іх ролі ў маўленні.

1. Слова настаўніка.

Слушна заўважыў нямецкі вучоны матэматык Карл Веерштрас: “Нельга быць сапраўдным матэматыкам, не будучы крыху паэтам”. Таму наступнае заданне будзе звязана з імёнамі вядомых матэматыкаў, якія мелі непасрэднае дачыненне да літаратуры.

Вучням прапануецца работа ў групах (3 групы па 5 вучняў). Разгадаць крыжаванку “Часціны мовы” (Дадатак 1).

Усе вучні справіліся з заданнем хутка і таму атрымалі крыжаванку “Кавалеўская”. Тая група, якая працавала хутчэй за ўсіх атрымала яшчэ адно заданне – крыжаванку “Хаям” (Дадатак 2).

У гэты час настаўнік адсочвае работу вучняў, правярае яе (адказы на крыжаванку “Часціны мовы” дэманстраваліся на экране, правільнасць выканання астатніх кантралявалася настаўнікам) і прапануе дадатковы матэрыял кожнай групе (Дадатак 3). Віталася, калі вучні маглі нешта расказаць пра вядомых матэматыкаў “ад сябе”. Акрамя таго, настаўнік сачыў за правільнасцю маўлення выступоўцаў.

2. Апошнім гучала паведамленне пра Хаяма, і ўвазе вучняў на экране былі прапанаваны яго радкі:

Хто быў стары і хто быў малады,
Усіх з сабою забяруць гады.
Зямное царства – у ім ніхто не вечны,
Мы выйдзем, прыйдуць іншыя сюды.

(Пераклад Р. Барадуліна)

Вучні, якія выцягнулі ў пачатку ўрока трохвугольнік, выпісваюць з прапанаванага тэксту займеннікі, круг – дзеясловы, квадрат – прыметнікі, трапецыю – назоўнікі, прамавугольнік – службовыя часціны мовы. Вызначаюць іх асноўныя марфалагічныя прыметы (разрад, род, лік, склон, спражэнне).

Заданне правяралася фронтальна.

3. Арфаграфічная хвілінка.

Відавочная ісціна: на Зямлі “ніхто не вечны, мы выйдзем – прыйдуць іншыя сюды”. А як называецца відавочная ісціна, палажэнне, якое не патрабуе доказу ў матэматыцы? (*Аксіёма*.) А якое матэматычнае палажэнне трэба даказаць? (*Тэарэма*). Запісваем гэтыя словы на дошцы, успамінаем правапіс спалучэнняў галосных у іншамоўных словах. Вучні запісваюць свае прыклады такіх слоў. (Гучалі словы *геаметрыя, актаэдр, тэорыя* і інш.)

4. Слова настаўніка. Сёння да нас завітаў незвычайны госць. Вы зараз паслухаеце яго, скажаце адкуль ён прыбыў (з якога твора?) і пастараецеся адказаць, наколькі добры ён гаспадар.

Уключаецца ўрываек з відэаспектакля “Паўлінка” Янкі Купалы, дзе Адольф Быкоўскі гаворыць пра сябе: “Жыта нажаў коп са дзвесце, аўса таксама са дзвесце, ячменю з сотню...”

(*Вучні пазналі пана Быкоўскага і адзначылі, што на словах ён гаспадар добры. Так, калі ўлічыць, што капа – гэта 60 адзінак, то толькі жыта ён нажаў 12000 адзінак.*)

Якія яшчэ даўнейшыя адзінкі вымярэння вядомы вам?

5. Рашэнне задач па варыянтах. (Дэманстраваліся на слайдзе)

1 варыянт. “Баба тая сем пудоў сама меней важыць...”

Колькі кілаграм важыла баба?

2 варыянт. “Было зямелькі там валока,

Дзе можна б моцна і глыбока

Пусціць карэнні ў грунт, абжыцца –

Было на чым разварушыцца”

На колькіх гектарах можна было “разварушыцца”?

Адказ запішыце поўным сказам. З якога твора ўзята задача? Выканайце марфалагічны разбор падкрэсленых слоў.

Правільнасць выканання правяраў настаўнік, а таксама выкарыстоўваўся спосаб узаемаправеркі.

Тым, хто справіўся раней за ўсіх, прапаноўвалася дадатковае заданне: прыдумайце і запішыце сказ, які складаецца з асабовага займенніка, канкрэтнага назоўніка, якаснага прыметніка, дзеяслова закончанага трывання, колькаснага лічэбніка і прыслоўя часу.

(Складзеныя сказы прачытваліся. *Я летам прачытала дзве цікавыя кнігі. Мы сёння вывучылі адну складаную тэму. Яна заўтра паедзе ў адзін вялікі магазін*).

Адначасова з гэтым 2 больш актыўныя (моцныя) вучні працавалі ля дошкі – рашалі лінгвістычныя прапорцыі і пры неабходнасці каменціравалі свае запісы.

1. горад : горада = лён : ?

Акно : (на) акне = іржышча : (на) ?

Моцны : мацнейшы = ? : горшы

Бяру : ? = ? : возіце

Красавік : красавіцкі = чэрвень : ?

Даследую : ? = ? : ?

2. снег : ? = зборнік : ?

Пенал : (у) ? = каваль : (на) ?

Цямнейшы : ? = ? : найлепшы

Ловіце : ? = ? : беражыце

Племя : племянны = полымя : ?

Кашу : ? = ? : кажа

Пасля выканання гэтага задання, яны таксама выконвалі вышэйназванае дадатковае заданне.

6. А зараз мы пазнаёмімся з адным незвычайным героем з твора Івана Шамякіна. Зачытваецца тэкст:

"...Ніякія ласкі яго не краналі, бо галава ўсё яшчэ забіта формуламі. У такія хвіліны ён праклінаў сваю навуку, а пасля перажываў з-за гэтага, быццам дазволіў сабе святатацтва ў адносінах да Матэматыкі. Дакараў філолагаў, якія вырашылі матэматыку пісаць з малой літары. Разумеў, што гэта заскок - так высока ставіць сваю навуку. А як жа іншыя? Фізіка, напрыклад. Фізіку ставіў побач, астатнія навукі - пад матэматыкай. Быў перакананы: нішто не з'явілася і не магло існаваць, развівацца без матэматыкі, не толькі хімія, геалогія, архітэктура, але і гісторыя, філасофія, літаратура, мастацтва, музыка. Што такое рытм, рыфма, сюжэт, кампазіцыя? Ці задумваюцца паэты, ведаюць, што гэта матэматычныя катэгорыі? Каб ведалі, то пісалі б значна лепш..."

(Іван Шамякін)

Вызначце, тэкстаўтваральную ролю часцін мовы ў гэтым тэксце.

(Вучні адзначалі, што аповед аўтара ў тэксце спалучаецца з унутраным маналогам-разважаннем героя, таму ў ім пераважаюць дзеясловы і назоўнікі)

Што вы можаце сказаць пра гэтага героя і ці падтрымліваеце яго?
(Адказы гучалі розныя: ад захаплення героем да асуджэння за фанатызм)

7. Які з прапанаваных сказаў вам хацелася б працягнуць, каб атрымаўся тэкст?

1. Хіба можна не любіць матэматыку?
2. Адноўчы на ўроку матэматыкі...
3. Ці ўяўляеце вы, як выглядае яе Вялікасць Матэматыка?

Тэксты якіх тыпаў у вас могуць атрымацца? Слова якіх часцін мовы будуць адыгрываць ў іх галоўную тэкстаўтваральную ролю?

(Вучні адказвалі, што пры выбары першай тэмы, атрымаецца тэкст разважанне. Пры выбары другой – тэкст апавяданне. Пры выбары трэцяй – тэкст апісанне. Успаміналі кампазіцыйныя схемы тэкстаў розных тыпаў і вызначальную ролю часцін мовы ў іх).

4. Самастойная праца. Тэст.

Матэматык – не той, хто рашае задачы, а той, хто знаходзіць правільныя адказы.

Адзначце правільныя сцвярджэнні:

1. У сказе 2 назоўнікі ўжыты ў вінавальным склоне.
2. У сказе ёсць дзеяслоў закончанага трывання.
3. У сказе няма асабовых назоўнікаў.
4. У сказе ёсць асабовыя займеннікі.
5. У сказе ёсць супраціўны злучнік.

(Правільны адказ – 1,5)

5. Падвядзенне вынікаў урока. Рэфлексія.

Ці лічыце вы наш урок цікавым і прадуктыўным? Калі так, то што вы асабіста зрабілі для гэтага?

Працягніце сказ:

Я зрабіў для сябе вывад, што ...
На ўроку мяне здзівіла....
Сёння мне было складана ... , і таму я збіраюся ...
Мне неабходна паўтарыць...
Мне хацелася б сёння сказаць камплімент...

Выстаўленне і каменціраванне адзнак.

6. Інфармацыя аб дамашнім заданні.

- На тых геаметрычных фігурах, якія выцягвалі вы ў пачатку ўрока, запішыце тэрміны, паняцці, словы, у якіх вы памыляліся, каб паўтарыць іх дома.
- Працягніце пісьмова адзін са сказаў так, каб атрымаўся тэкст: Хіба можна не любіць матэматыку? Адноўчы на ўроку матэматыкі... Ці ўяўляеце вы, як выглядае яе Вялікасць Матэматыка?

Дзякуй усім за працу!

Дадатак 1

Крыжаванка “Часціны мовы”

1. Нязменныя словы, якія выражаюць пачуцці і волевыяўленні, не называючы іх.
2. Часціна мовы, якая абазначае дзеянне ці стан як працэс і выражае гэта значэнне ў катэгорыях часу, ладу, асобы, ліку, роду, трывання, стану, пераходнасці (непераходнасці).
3. Часціна мовы, якая ўказвае на прадметы, прыметы і колькасць, не называючы іх.
4. Часціна мовы, якая абазначае абстрактны лік, колькасць прадметаў, парадак іх пры лічэнні.
5. Часціна мовы, якая мае абагульненае граматычнае значэнне прыметы, дапасуецца да назоўніка ў родзе, ліку, склоне.
6. Часціна мовы, якая мае абагульненае граматычнае значэнне прадметнасці.
7. Часціна мовы, якая выражае розныя сэнсавы адценні слоў, словазлучэнняў і сказаў.

Дадатак 2

Крыжаванка “Кавалеўская”

Падбярэце і запішыце прыклады наступных часцін мовы, такім чынам, каб атрымалася крыжаванка.

*	К	(назоўнік)
	А	(прыметнік)
	В	(дзеяслоў)
	А	(лічэбнік)

Л	(прыслоўе)
Е	(займеннік)
Ў	(выклічнік)
С	(прыназоўнік)
К	(часціца)
А	(злучнік)
Я	(назоўнік)

Крыжаванка “Хаям”

Падбярыце і запішыце наступныя прыклады прыслоўяў, каб атрымалася крыжаванка.

*	Х	(месца)
	А	(спосабу дзеяння)
	Я	(меры і ступені)
	М	(прычыны)

Прыклады запаўнення

Крыжаванка “Кавалеўская”

Падбярэце і запішыце прыклады наступных часцін мовы, такім чынам, каб атрымалася крыжаванка.

цыр	К		(назоўнік)
к	А	рысны	(прыметнік)
	В	ыступаць	(дзеяслоў)
	А	дзін	(лічэбнік)
	Л	ёгка	(прыслоўе)
н	Е	хта	(займеннік)
здаро	Ў		(выклічнік)
	С	а	(прыназоўнік)
та	К		(часціца)
	А	ле	(злучнік)
в	Я	сна	(назоўнік)

Крыжаванка “Хайям”

Падбярэце і запішыце наступныя прыклады прыслоўяў, каб атрымалася крыжаванка.

звер	Х	у	(месца)
р	А	згублена	(спосабу дзеяння)
удва	Я		(меры і ступені)
ча	М	уьці	(прычыны)

Готфрыд Вільгельм Лейбніц. Нямецкі матэматык, філосаф, гісторык, біёлаг, дыпламат, палітычны дзеяч, вынаходнік. Жыў на мяжы 17-18 ст. Увёў знакі множання, дзялення, інтэграл і іншыя. Марыў аб стварэнні ўніверсальнай мовы, якая дазволіць запісваць думкі ў выглядзе матэматычных формул.

Лейбніц з незвычайнай лёгкасцю авалодваў замежнымі мовамі. Стварыў тэорыю гістарычнага паходжання моў, даў іх генеалагічную класіфікацыю. Свае працы пісаў на лацінскай, французскай, нямецкай мовах.

Соф'я Васільеўна Кавалеўская. Першая руская жанчына-матэматык 19 ст. Першае знаёмства з матэматыкай адбылося ў 8-гадовым узросце: для аклейкі пакоя не хапіла шпалераў і сцены паклеілі лістамі лекцый Астраградскага па матэматычным аналізе.

У 70-я гг. 19 ст. напісала раман "Нігілістка", у якім абмалявала жыццё сучасных ёй рускіх рэвалюцыянераў.

Амар Хаям. Вядомы персідскі і таджыкскі паэт, матэматык, астраном і філосаф. Працаваў у буйнейшых навуковых і культурных цэнтрах Сярэдняй Азіі – Самаркандзе, Ісфахаме, Бухары, дзе набыў славу вялікага матэматыка. Прапанаваў цікавую сістэму сонечнага календара.

Форма вершаў - рубаі - своеасаблівая мініяцюра, дзе ў 4 радкі ўключана ўсё жыццё.

Хто быў стары і хто быў малады,
Усіх з сабою забяруць гады.
Зямное царства – у ім ніхто не вечны,
Мы выйдзем, прыйдуць іншыя сюды.
(*Пераклад Р. Барадуліна*)